

айыл-чарба продукциясын сатуунун негизги аянтчасы болуп биржалар саналат жана бул механизмди өздөштүрүүгө биздин мамлекетке да убакыт жетти.

Эске салсак, айыл-чарба продукциясынын дүйнөлүк рыногу бардык биржалык сооданын көлөмүнүн негизги үлүшүн (55%) ээлейт. Сатууга көбүнчө жүгөрү, кант, буудай коюлат.

Адабияттар:

1. Кудайбергенов, Б. Кыргызстан цифраларда [Текст] / Б.Кудайбергенов, А.Орозбаева // Статистикалык жыйнак, Улуттук статистика комитети, Бишкек, 2022. – 365 с.
2. Насирдинов, С. КРнын Улуттук статистика комитетинин “Кыргыз Республикасынын айыл чарбасы 2016-2020” [Текст] / С.Насирдинов, Н.Чуйков // Жылдык басылма, Бишкек, 2021. – 102 с.
3. Асанов, Ү.А. “Кыргызстан” [Текст] / Башкы ред. Ү.А.Асанов // Улуттук энциклопедия: 1-том. Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2006. ISBN 9967-14-046-1.
4. Баймуратов, А.А. Современное экономическое положение Кыргызстана: проблемы и перспективы [Текст] / А.А.Баймуратов, М.Т.Зикираев // Журнал “Территории и науки”, 2015, №5 – с.101-105.
5. Абдиев, М.Ж. Зарубежная практика повышения конкурентоспособности аграрного сектора [Текст] / К.Ш.Токтомаматов, М.Ж.Абдиев, К.К.Токторов // Журнал “Экономика и бизнес”, 2017, №1 – с.169-171.
6. Азанбекова, А. Современное состояние реального сектора Кыргызской Республики [Текст] / А.Азанбекова // Ежеквартальный научно-информационный журнал “Экономический вестник”, КЭУ, №4: - Бишкек, 2018, с.62-65.
7. Шаршенов, А.Э. Стратегия привлечения финансовых ресурсов в предприятия реального сектора экономики Кыргызской Республики [Текст] / А.Э.Шаршенов, Г.Мурсакан кызы // Журнал ИНТЕРНАУКА, КЭУ, №1-3 (224): - Бишкек, 2022, с.31-33.

УДК 657.1.011.56

Эргешова Чынара Мухтаровна, э.и.к., доцент,
Ош технологиялык университети,
Жыргалбеков Айтенир Жыргалбекович, студент,
Ош мамлекеттик университети

БЛОКЧЕЙН СИСТЕМАСЫНЫН СТОМАТОЛОГИЯДАГЫ БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕПКЕ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Макалада бухгалтердик эсептин санарип шартындагы орду, келечектеги актуалдуулугу, бухгалтердик эсепти жүргүзүүдөгү заманбап жаңы технологиялардын таасири менен бухгалтердин ишинин өзгөрүүсү, бухгалтердик эсептин санарип экономика шартындагы трансформация болуусунун зарылдыгы чагылдырылды.

Ачкыч сөздөр. санарип экономика, бухгалтердик эсеп, бухгалтердик кесипти жана эсепти өнүктүрүү, стоматологиядагы эсеп, бирдиктүү маалымат системасы.

Эргешова Чынара Мухтаровна, к.э.н., доцент,
Ошский технологический университет
Жыргалбеков Айтенир Жыргалбекович, студент,
Ошский государственный университет

ВЛИЯНИЕ СИСТЕМЫ БЛОКЧЕЙН НА БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ СТОМАТОЛОГИИ

В статье рассматривается роль бухгалтерского учета в цифровой экономике, его актуальность в будущем, влияние современных новых технологий в бухгалтерском учете и изменение в работе бухгалтера, необходимость трансформации бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова. цифровая экономика, бухгалтерский учет, учет в стоматологии, развитие бухгалтерского учета и профессии, единая информационная система.

Chynara Mukhtarovna Ergeshova,
Candidate of economical sciences, associate professor,
Osh Technological University,
Aitenir Zhyrgalbekovich Zhyrgalbekov, student,
Osh State University

IMPACT OF THE BLOCKCHAIN SYSTEM IN DENTISTRY ACCOUNTING

The article describes the role of accounting in the digital environment, its future relevance, the impact of modern new technologies in accounting and the change in competencies, the need for the transformation of accounting in the context of the digital economy.

Key words: digital economy, accounting, accounting profession and account development, unified information system.

Киришүү. Стоматологияда бухгалтердик эсепти туура уюштуруу - бухгалтердин ишинин негизги багыттарын такай көзөмөлгө алууну талап кылат.

Кызмат көрсөтүүнүн туура уюштурулган бухгалтериясы материалдардын, амортизациянын, финансылык кирешелердин наркын эсептөөгө мүмкүндүк берет. Ошонун артында кийинки мезгилге кирешени жана сатып алууну пландаштырууга мүмкүндүк болот.

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Азыркы мезгилде стоматология илим катары да, практикалык жактан да динамикалык өнүгүп келе жатат. Стоматологияны бир эле мезгилде кирешелүү бизнестердин катарына кошууга болот. Коммерциялык камсыздоолордун жана көз караштардын негизинде, стоматология өзүнө белгилүү акчалай салууларды талап кылат. Базар экономикасынын шартында стоматологиялык кызмат көрсөтүүлөрдү жүргүзүү менен бизнес ири шаарларда өзүн өзү актоосу анык [1].

Изилдөөнүн максаты. “Блокчейн” системасынын технологиясы аркылуу медициналык стоматологиялык клиникаларда бухгалтердик документтештирүүнү жүргүзүүнүн моделин карап чыгуу, технологиянын жакшы жана терс жактарын көрсөтүү. “Блокчейн” технологиясын колдонуу менен ресурстарды жекече колдонуу, бул системаны колдонуу менен операцияларды жүргүзүүдөгү классикалык метод менен азыркы мезгилди салыштыруу жана баа берүү.

Мыйзамга ылайык жеке стоматологиялык клиникалардын ишмердүүлүгүн жүргүзүү үчүн лицензияланууга тийиш. Бейтаптардын тиштерин дарылоо үчүн белгиленген формадагы лицензияга ээ болуу мүмкүнчүлүк берет. Салык салуунун

медициналык тармагы бул тармакта иштеген адис билиши керек болгон бир катар өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт.

Стоматологиялык ишканалардын негизги коммерциялык багыты болуп бухгалтердик жана башкаруучулук эсепти туура уюштуруу болуп эсептелет [5]. Ошол себептен бухгалтердик жана салыктык отчетторду автоматташтырылган режимде түзүүгө мүмкүнчүлүк берген 1С Бухгалтерия программалык продукттун негизинде программалары түзүлгөн. Негизинен, азыркы мезгилде компьютердик программалар ар бир конкреттүү пациентке ар бир стоматологиялык жардам көрсөтүүдө көрсөтүлгөн кызматтын маалыматтарынын, ошондой эле медикаменттерди, инвентарларды жана материалдардын эсебин алууга шарт түзөт [2, 4]. Клиникалардын негизги бөлүгү жөнөкөйлөштүрүлгөн система боюнча ишкердүүлүгүн жүргүзүп келишет, бул эң кирешелүү схема.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору. Стоматологиядагы бухгалтердик эсептин өзгөчөлүктөрү. Стоматологияда бухгалтердик эсептин негизги кыйынчылыгы - дарылоо учурунда керектелген материалдарды эсептен чыгаруу зарылдыгын жөнгө салуучу эрежелерди эске алуу. Бул көп жагынан кызмат көрсөтүүлөрдүн наркын түзүүнүн тууралыгын, ошондой эле салык базасын түзүүнүн тууралыгын аныктайт.

Америкалык компаниялар тарабынан электрондук орун ээлөө тутумунун алгачкы иштеп чыгууларынан бери, көп убакыт өтпөсө да, заманбап электрондук коммерция санариптик кызматтардын жана онлайн соода рыногунун олуттуу үлүшүнө ээ жана анын ролу жыл сайын өсүп жатат.

Бизнестин бул түрү өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө жумуштуулуктун өсүшүн стимулдаштыруу, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу аркылуу жашоонун глобалдык сапатын жакшыртууга мүмкүнчүлүк ачат [8].

Жеке стоматологиялык клиникада туура эсепке алуу үчүн төмөнкү документтер талап кылынат:

- бейтаптарды текшерүү журналы;
- медициналык кыймылдын журналы. материалдар;
- запастарды эсепке алуу китеби;
- дарылоодо колдонулган материалдарды эсепке алуу журналы;
- медициналык документтер китеби, профилактикалык текшерүүлөр жана кызматкерлердин медициналык китепчелери;
- көрсөтүлгөн медициналык кызматтар жөнүндө жалпы отчет;
- финансылык натыйжа боюнча отчет;
- бухгалтердик эсепти жөнөкөйлөтүү үчүн пациенттердин электрондук эсепке алууларын колдонуу сунушталат.

Ар бир медициналык клиника документтерди эсепке алуунун принциптерин белгилеген жеке эсеп саясатын иштеп чыгууга тийиш. Бухгалтердик эсеп уланууда. Мекемеде жасалган бардык операциялар, эгерде себеп болсо, эсепке алынат.

Стоматологиялык клиникада негизги бухгалтердик операциялар төмөнкүлөрдү камтыйт:

- медициналык кызмат көрсөтүү;
- киреше-чыгаша көрсөткүчтөрү;
- медициналык жабдууларды, дары-дармектерди керектөө;
- негизги жана көмөкчү каражаттарды эсепке алуу;
- кызматкерлердин эмгек акысын төлөөнүн эсеби.

Клиниканын балансында турган жабдуулар атайын журналда көрсөтүлүп, аны сатып алуу күнү жана баасы жазылат. Кандай гана жаңы түзүлүш болбосун бухгалтерия аркылуу ишке ашырылат, ал эми өз убактысын тейлеген аппараттар комиссиянын чечимине ылайык эсептен чыгарылууга тийиш.

Клиниканын кызматкерлеринин белгилүү бир бөлүгү, эреже катары, чени алышат, аны эсептөөдө, адатта, көйгөйлөр жок. Фельдшерлер менен дарыгерлерге көбүнчө аткарган жумушунун көлөмүнө жараша айлык төлөнөт. Кабыл алынган бейтаптардын саны да, иштеген сааттары да, аткарылган процедуралардын татаалдыгы да эске алынат [3].

Азыркы санарип технологиялар мезгилинде стоматология ишмердүүлүгүндө ВIT.Stomatology программасы киргизилген. ВIT.Stomatology стоматологиялык клиниканы башкарууну автоматташтырган программа. Анын жардамы менен көрсөтүлгөн кызматтардын эсебин жүргүзө алууга болот, материалдардын сарпталышын көзөмөлдөө, пациенттин тез катталышын камсыздоо, дарыгерлер үчүн интерактивдүү графиктерди түзүү мүмкүнчүлүгү, бир чыкылдатуу менен финансылык натыйжаларды ала алууга жана клиниканын кирешесинин негизги бөлүгү болгон башка бизнес процесстерди автоматташтырууга болот.

Стоматологияда негизги каражаттарды эсепке алуу менен байланышкан билдирүүлөр. Стоматологияда бардык негизги каражаттардын эсебин жүргүзүү зарыл. Тиешелүү документтердин аткарылышын жана болушун уюштуруу, анын ичинде инвентаризациялык карталар, кабыл алуу акттары, эсеп-фактуралар ж.б.

Стоматологиялык клиниканын негизги объектилерине төмөнкүлөр кирет:

- медициналык жабдуулар;
- эсептөө приборлору,
- имарат;
- транспорт.

Стоматологиялык жабдуулар көбүнчө кымбат, ошондуктан лизинг же банк тарабынан берилген кредит аркылуу сатып алынат. Ошондой эле өз каражатына сатып алынат же уюштуруучулардын салымы катары алууга болот.

Негизги каражаттарды эсепке алуу төмөнкүлөрдү камтыйт:

- алуу учурунда жарыялоо;
- эксплуатация учурундагы амортизациянын чегерилиши;
- негизги каражаттардын бузулушуна же жараксыздыгына байланыштуу эсептен чыгаруу же жок кылуу.

Стоматологиялык клиникада материалдарды эсепке алуунун өзгөчөлүктөрү стоматологиянын керектелүүчү материалдарын эсепке алууда баштапкы документтерди жүргүзүү менен жүзөгө ашырылат:

- медициналык оорулуу карталары;
- текшерүү журналы,
- стоматологиялык керектөөнүн технологиялык картасы материалдар;
- жумушта колдонулган материалдарды эсепке алуу,
- инвентаризациялык китептер.

Бухгалтердик эсептин ишинин маанилүү жагы ошондой эле дарылоодо колдонулган материалдардын эсеби болуп саналат. Аларды эсептен чыгаруу чыгымдоо боюнча жүргүзүлөт жана журналга жана жеке балга жазылат. оорулуу картасы. Айдын аягында чыгашалар жана калдыктар эсептелинет. Бухгалтер сатып алынган бардык материалдарды журналга келип түшкөн күнүн, наркын жана санын көрсөтүү менен каттайт. Анын милдети кампадан чыгарылган чыгымдалуучу материалдарды эсепке алуу, ошондой эле алардын кыймылы жана күнүмдүк болушу жөнүндө актуалдуу маалыматка ээ болуу.

Стоматологиялык клиникаларды автоматташтыруу үчүн иштелип чыккан ВIT.Stomatology программасы ошондой эле белгиленген стандарттардан четтөөлөрдү эсепке алуу менен материалдардын эсебин жүргүзүүгө жана алардын керектөөсүн көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берет. Программанын жардамы менен сиз ашыкчаны да, керектүү бирдиктерди кайра заказ кылуу зарылдыгын да аныктай аласыз.

Ч.М. Эргешова, “Блокчейн технологиясы санарип технологияны киргизүүнүн бир ыкмасы болуп эсептелет”. Бул технологиянын жардамы менен бүт компаниялар финансы-чарбалык ишкердүүлүк жүргүзүүдөгү маселелерин оной чечип алууга шарт түзүлөт деп ойлойт [6].

ВIT.Stomatology бардык деңгээлдеги стоматологиялык клиниканы автоматташтырылган башкарууну камсыз кылат:

1. Бейтаптар менен административдик иш

- ыңгайлуу жолугушуу;
- ар бир пациенттин кабыл алуу графиги жөнүндө толук маалымат;
- жеке маалыматтарды сактоо;
- келишимдердин электрондук формасын толтуруу;
- көрсөтүлгөн кызматтар үчүн автоматташтырылган эсептөө;
- жарнамалык маалыматты таратуу.

2. Интерактивдүү стоматологиялык карта

Пациенттин дарылоо тарыхы, анамнези, изилдөөлөрдүн натыйжалары, процедуралары электрондук түрдө сакталат.

Бул дарыгерге толук маалыматка ээ болууга жана кабыл алууну эффективдүү өткөрүүгө мүмкүндүк берет - иш кагаздары жок болгон учурда пациентке жана анын көйгөйүн изилдөөгө көбүрөөк убакыт калат.

3. Финансылык отчеттуулук

- чыгашалар;
- акча каражаттарын кассага алуу;
- төлөм;
- айрым кызматкерлер жана иш багыттары боюнча чыгашаларды талдоо;
- мекеменин медициналык каражаттарынын кыймылынын жана башка мүнөздөмөлөрү менен эсептешүү.

Ч.М. Эргешованын көз карашында, “Санарип экономика шартында бухгалтердик кесиптин заман талабына жооп берүү зарылдыгынын негизинде, электрондук отчеттуулук, эсеп-кысап жүргүзүү блокчейн системасы аркылуу электрондук акчаларды көзмөлдөп, мурдагы чарбалык операциялардын сакталып калуу мүмкүнчүлүгү жана аны эч ким өзгөртө албагандыгы чоң мааниге ээ болууда” [7].

Изилдөөнүн жыйынтыгы. Изилдөөнүн жыйынтыгында ВIT.Stomatology программасын колдонуу менен төмөнкүчө ийгиликтерди көрүүгө болорун сунуштайбыз:

1. Жетекчилик ишкердүүлүк жөнүндөгү консолидацияланган отчетторду өз убагында тездик менен ала алат;

2. Кардарларды тейлөө тездиги күчөйт, ошол эле учурда байланыш сапатын сактап калуу мүмкүнчүлүгү менен;

3. Пациенттердин каттоо жайына келүүсүнүн азайуусу, кардарларды кабыл алууга жазуунун жеңилдеши;

4. Бухгалтердик жана төлөм документтерин иштеп чыгуу сапатынын жогорулашы;

5. Автоматташтырылган системанын жардамы менен эмгек акыларды эсептөө жанатөлөмдөр тездик менен жана катасыз жүргүзүлүп калды;

6. Адистердин арасындагы жүктөмдү бирдей бөлүштүрүүгө, врачтардын жумуштарынын

иштөө графигин түзүүдө, кызмат көрсөтүүдө сапаттык көрсөткүчтөрдүн жогорулагандыгын көрүүгө болот;

7. Клиенттердин лоялдуулугунун көрсөткүчтөрүнүн жогорулашы, маркетингдин эффективдүүлүк клиенттердин релеванттуу суроо талаптарынын негизинде өсүүсү көрүндү.

Мындай жакшы жыйынтыктарга заманбап санарип технологиялар менен гана жетишүүгө болору анык экендигин ачык айкын көрүүгө болот

Адабияттар:

1. Азарская, М.А. Система внутреннего контроля в управлении организаций [Текст] // М. А. Азарская. – Инновационное развитие экономики. 2014. – № 2; С. 111-119.
2. Бондаренко, В.М. Мировоззренческий подход к формированию, развитию и реализации "цифровой экономики" [Текст] // В. М. Бондаренко. – Современные информационные технологии и ИТ-образование, 2008. Т. 13, – № 1; С. 237-251.
3. Искендеров, Р.М. Учет материалов для управления себестоимостью изготовления одной ортопедической единицы продукции с использованием cad-cam-технологий в стоматологии [Текст] // Р.М. Искендеров. – Современные проблемы науки и образования, 2016. – №2; С. 40-43.
4. Карпова, Т.П. Направления развития бухгалтерского учета в цифровой экономике [Текст] // Т. П. Карпова. – Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2018. – №3 (111); С. 52-57.
5. Мельник, М. В. Модернизация учетно-контрольных и аналитических процессов в условиях цифровой экономики [Текст] // М. В. Мельник. – Учет. Анализ. Аудит, 2018. – № 3; С. 129–130.
6. Эргешова, Ч. М. Санарип шартында бухгалтердик эсептин заманбап технологияларда чагылдырылышы: бүгүн жана келечек. [Текст] // Ч.М. Эргешова., М. Каримбаева. – Известия Исык-Кульского форума БАЦА. 2022. – №2(37); С. 287-290.
7. Эргешова, Ч. М. Санарип экономика шартындагы бухгалтердик кесиптин жана бухгалтердик эсептин ролу. [Текст] // Ч.М. Эргешова, Ж. Азимов. – Известия Исык-Кульского форума БАЦА, №3(38), 2022. -С.251-253
8. Ташкулова, Г. Б. Налогообложение электронной торговли в Кыргызстане [Текст] // Г.Б. Ташкулова, Ч.М. Эргешова, Обитшер к. Жасмин. – Вестник Ошского государственного университета. Экономика. 2022. № 1. С. 114-121.

УДК 336.221.262

Орозалиева Бекайым, магистрант,
Ош технологиялык университети

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЭЛЕКТРОНДУК СООДАГА САЛЫК САЛУУ

Бул макалада биздин мамлекеттеги электрондук коммерциянын өнүгүшү, ошондой эле өнүккөн өлкөлөрдүн жана Кыргызстандын мисалында электрондук коммерцияга салык салуу боюнча эл аралык тажрыйба жана электрондук коммерцияга салык салуунун негизги принциптери талкууланат.

Негизги сөздөр: салык салуу, салык төлөөчү, электрондук коммерция, кошумча нарк салыгы (КНС), сатуудан түшкөн салык.

Орозалиева Бекайым, магистрант,
Ошский технологический университет

ЭЛЕКТРОННАЯ ТОРГОВЛЯ В КЫРГЫЗСТАНЕ: НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ